

Ranka Javor

Hrvaška sekcija IBBY in Hrvaški center za mladinsko knjigo, Zagreb

SODOBNA HRVAŠKA PRAVLJICA

Pravljica je ena izmed najstarejših slovstvenih zvrsti v nevezani besedi. Nastala je kot tvorba ustnega slovstva, s kasnejšim zapisom se je ohranila do danes. Po zgledu ljudskih pravlji nastajajo umetne ali literarne pravljice. Pravljica je sedaj, tako kakor nekoč, prvo knjižno berilo najmlajših. Številni teoretiki so že razpravljali o pomenu pravljice pri vzgoji, zorenju in oblikovanju literarnega okusa pri otrocih. Kljub temu da pravljice večidel berejo otrokom od tretjega do sedmega leta, so mikavne do odraslih let. To potrjuje tudi dejstvo, da je pravljica kot zvrst ostala živa do danes.

Kakšna je poetika sodobne hrvaške pravljice glede na tradicionalno ljudsko in umetno pravljico?

Literarni teoretiki so si edini glede tega, da imajo tako ljudske kakor klasične umetne pravljice stalne, tipične lastnosti in vzorce. Najprej je to značilnost čudežnosti ali fantastičnosti, zaradi česar številni avtorji menijo, da gre za fantastične pripovedke in ne za pravljico. V pravljičah je nadalje navzoča značilna polarizacija likov na dobre in hudobne, na kar se navezuje poučnost in etičnost pravljice. Klasične pravljice odlikujejo stereotipni začetki in konci, prav tako pa tudi vsečasnost ali časovna in prostorska nedoločenost.

Oglejmo si, kako pravljica sedaj živi v sodobni hrvaški književnosti za otroke in mladino.

V sodobni produkciji pravlji srečujemo številne znane in priznane avtorje starejše generacije, ki bi jih v hrvaški otroški literaturi lahko šteli za klasike. Takšna je pisateljica Nada Iveljić, avtorica, ki se v svojih številnih delih opira na izročilo in se ravna po zgledih klasične pravljice.

Prve pravljice Nade Iveljić so priobčene v zbirki *Vodenica sokolica* (Zagreb, samozaložba, 1981). Pravljjično strukturo ima tudi roman *Čuvarice novih krovova* (Zagreb, Divič, 1995) s tematiko Domovinske vojne. V tem romanu je Nada Iveljić ustvarila nove like vil, in sicer podstrešne vile – varuhinje novih streh. Najpomembnejši umetniški dosežek v sodobnem pravljjičnem ustvarjanju Nade Iveljić je roman *Zemljina dječica* (Zagreb, Varaždin, Katarina Zrinski, 2000), ki je bil nagrajen z najuglednejšo hrvaško nagrado za mladinsko knjigo, nagrado Grigor Vitez. Prizorišče dogajanja je podzemni svet, glavna junaka pa sta Grumen in Grudica, dve kepi prsti, ki živita med koreninami stoletnega hrasta. Ljubezen iščeta v počlovečenem svetu rastlin in živali. V primerjavi s klasično pravljico Nada Iveljić ustvarja mnogo bolj zapletene zgodbe in bolj zanimive like z bolj individualnimi lastnostmi, pravljica pa se konča srečno in vsebuje močne etične in moralne nauke.

Nada Iveljić dokazuje, da je tudi v sodobnem času možno pisati zanimivo kakor v klasičnih pravljicah.

Pri pisanju ljudskih in umetnih pravljic se opira na izročilo tudi Ante Gardaš v svojih zbirkah pravljic *Damjanovo jezero* (Zagreb, Znanje, 1996) in *Podmorski kralj* (Zagreb, Mozaik knjiga, 2002). Kakor drugi sodobni avtorji pravljic tudi Ante Gardaš poimenuje in individualizira svoje junake, čeprav se pri vsem drugem zadržuje v tipičnih okvirih klasične pravljice. V nasprotju s klasično pravljico se Gardaševe pravljice pogosto končujejo netipično, s pomirjevalnimi opisi narave. Pri Antegu Gardašu je močno poudarjena etična dimenzija, ki izhaja iz krščanskega svetovnega nazora. Svoje junake, ki so večinoma otroci, pripelje pred veliko, nepremagljivo zlo, oni pa zaradi svoje močne krščanske morale uberejo pravo pot. Glede tega je podoben največji hrvaški pisateljici klasičnih pravljic Ivani Brlić-Mažuranić.

Ivano Brlić-Mažuranić so zaradi jezikovne ubranosti in lepote njenih pravljic imenovali hrvaški Andersen, vendar žal ni občutno vplivala na poznejše ustvarjalce pravljic. Od prve izdaje njenih *Priča iz davnine*, leta 1916, je minilo mnogo let, toda šele leta 1997 je izšla knjiga, ki jo preveva pravljlična in mitološka zakladnica njenih pravljic. To je pravljlični roman *Striborovim stazama* (Split, Laus, 1997) Snježane Grković-Janović. V spremni besedi pod naslovom *U počast Ivani i Snježani* pravi znana pesnica Vesna Krmpotić: »Vedno se mi je zdelo čudno, kako je mogoče, da je tako nadarjena pisateljica zapustila tako malo sledov v naslednji generaciji književnikov – da je tako neznatno vplivala na tokove senzibilnosti pri poznejših generacijah. Vedno bomo prej kaj slišali o Malem princu kot o Jaglencu. Liki Stribora, Bjesomara, Potjeha, Kosjenke, Regoča, Palunka in Nove Nevičice niso prodrli v zavest kot manire za razumevanje lastnih doživetij in notranjih delitev – ostali so na ravni in v rezervatu pravljic za otroke. Žal niso postali tisto, kar so v resnici – narodni arhetipi in sredstvo za navdih. »Tisto, o čemer piše Vesna Krmpotić, se je zgodilo v romanu *Striborovim stazama*. V njem spet zaživijo novo življenje liki Ivane Brlić-Mažuranić, prežeti s prvinaми stare slovanske mitologije, in njena etika, polna altruizma in ljubezni. Pod istim vplivom je nastal tudi najnovejši roman Snježane Grković-Janović *Ukradeno proljeće* (Zagreb, Školska knjiga, 2002, nagrajen z drugo nagrado Ivane Brlić-Mažuranić na natečaju za najboljši neobjavljeni rokopis v letu 2001 (prvo nagrado je prejel tinejdžerski roman Silvije Šesto *Debela*). *Ukradeno proljeće* je literarno zelo močan tekst, prava pravljica, napisana po vseh pravilih zvrsti.

V duhu izročila klasične pravljice je napisana tudi zbirka pravljic *Čampro* (Zagreb, Znanje, 2000), prvenec mlade pisateljice Vjekoslave Huljić.

V delih omenjenih avtorjev je opazna krepka navzočnost pravljlične zvrsti v sodobni hrvaški književnosti za otroke in mladino. O tem, da avtorji uspešno nadaljujejo izročilo pravljice in zajemajo iz nje nove literarne dosežke, pričata nagradi Grigor Vitez in Ivana Brlić-Mažuranić, ki sta ju leta 2000 in 2001 prejeli Nada Iveljić in Snježana Grković-Janović prav za svoja pravljlična romana.

Pravljica kot zvrst je v sodobni hrvaški književnosti za otroke in mladino navzoča tudi drugače. Precej sodobnih avtorjev sicer uporablja prvine pravljic, vendar se z njimi poigravajo ali pa se jim postavljajo po robu.

Ena od najpomembnejših sodobnih avtoric pravljličnih besedil je pisateljica Sunčana Škrinjarić. Skoraj vse njene pravljice se dogajajo v naravi, glavni junaki pa so počlovečene rastline in živali. Najbolj znano takšno njeno delo je knjiga pravljic *Kaktus bajke* (Zagreb, Mladost, 1970). Zanj je prejela nagrado Grigor

Vitez, knjiga je že mnogo let na seznamu obveznega šolskega čtiva, ponatisi pa se kar vrstijo. Po pravljичnem romanu *Slikar u šumi* (Sarajevo, Veselin Masleša, 1985) so posneli prvi hrvaški risani film *Čudesna šuma*. Čeprav Sunčana Škrinjarić prevzema fantastične prvine iz klasičnih pravljic, se vendarle poigrava z našo predstavo o klasični pravljici. V knjigi *Kaktus bajke* problemov ne rešujejo čarovnije, ampak prijateljstvo, hudobneži pa niso kaznovani, temveč jim je pogosto odpuščeno. Sunčana Škrinjarić se pogosto obrača naravnost na male bralce in jih primerja s svojimi junaki ter jih tako spodbuja k recepciji besedila. V svoje pravljice pogosto vnaša prvine naše sodobne resničnosti, z njimi ironizira pravljico in ustvarja parodijo. Tako denimo v pravljici *O mišu, vještici i pajacima* (*Kuća od slova*, Zagreb, Mladost, 1986) čaravnica pravi: »Za kaj gre? Nič ne vem o zakopanem zakladu, o čarovnih palicah, o sedemmilijnih škornjih, o ljubezenskih napitkih, o zastrujenih jabolkih... V čarovniški šoli sem bila slaba učenka, kakor hitro mi je prišla v roke metla, sem na njej odletela v svet. Imam samo vozniško dovoljenje.« Svojevrsten humor tega besedila izvira iz poigravanja s prvini klasične pravljice. Pravljice Sunčane Škrinjarić se večidel dogajajo v sodobnosti in v prostoru, ki sta znana sodobnim mladim bralcem. Tako so prvine ljudskih pravljic postavljene v nov kontekst sodobnosti. To poudarjajo tudi pisateljičin pogosto neposredni komentarji. Vendar je tisto, kar jih uvršča med pravljice, predvsem fantastičnost, čudežnost.

Podobno ironične pravljice piše tudi Luko Paljetak v zbirki *Priče iz male sobe* (Zagreb, Naša djeca, 1989), kjer v *Bajki o dobroj vili* nastopa vila, ki se je postarala in se spremenila v čarovnico. Kot pesnik Paljetak vnaša v svoje pravljice prvine poezije in se poigrava z obrazci in snovmi klasične pravljice. Kljub ironičnemu odmiku od resničnosti so te pravljice polne metaforičnosti in simbolike. Kakor številni drugi sodobni avtorji tudi Paljetak v pravljicah obravnava probleme človeškega življenja v pravljичnem odevalu. Izrazit zgled takega tipa modernih pravljic je zbirka pravljic Zorana Kataća *Bajke jednog filozofa* (Šibenik, samozaložba, 1998), na kar namiguje tudi naslov.

Podobno se loteva pravljice tudi Ljudevit Bauer v delih *Ronilac bisera* (Sisak, Aura, 2000) in *Istina o gusarskom kapetanu Karvasu* (Sisak, Aura 2001). Moderne pripovedke, ki izhajajo iz pravljic, piše tudi Jadranka Klepac v zbirki *Patuljci žive u kuglama* (Zagreb, Naklada Ljevak, 2000). Pravljичni motivi se prepletajo s poetičnim pripovedovanjem v zbirki pravljic Anice Gjerek in Maje Gjerek-Lovreković *Ljubičasta kruna* (Zagreb, Znanje, 2001).

Najplodovitejši sodobni pisec pravljic mlajše generacije je Želimir Hercigonja, ki je v zadnjih nekaj letih izdal tri knjige pravljic: *Bajkovića* (Zagreb, Mozaik knjiga, 1997), *Srebrnasta nit svnova* (Zagreb, Mozaik knjiga, 1999) in *Vladar ledene osame* (Zagreb, Naklada Ljevak, 2000). Hercigonja se zelo zgleduje po izročilu ljudske in klasične umetne pravljice. Piše zelo estetizirane in jezikovno izbrušene pravljice andersenovskega tipa, v katerih prevladujejo starinska romantična razpoloženja. Njegove pravljice odlikujejo tipični začetki, včasih pa se začenjajo tudi z opisom lika ali pokrajine. Avtor uporablja širok razpon tipičnih pravljичnih likov, kakršni so palčki, varuhi narave in domačega ognjišča, vile in čarovniki, kraljične in kraljeviči... V skladu s klasično pravljico je tudi povezanost dobre in zla z zunanostjo lika. Hercigonjeve pravljice posnemajo ustaljene sheme pravljичnega dogajanja prav do konca pravljice, ko pride do preobrata. Včasih so to nepričakovani tragični konci ali izražen dvom in negotovost ter nepričakovano vstavljanje drobcev resničnosti, ki razbijajo pravljичno strukturo. Pogosten je tudi poduk ob

koncu pravljice. To so tipični postmodernistični literarni postopki mešanja zvrsti in različnih tipov izpovedi. Tako Želimir Hercegijević kakor tudi drugi sodobni pisatelji pravljic s svojim izvirnim pravljličnim načinom izražanja izpovedujejo močna čustvena in etična sporočila.

V čem so si potemtakem sodobne hrvaške pravljice podobne ali v čem se razlikujejo od ljudskih in klasičnih umetnih pravljic? Najpomembnejša značilnost, ki enako močno še sedaj privlači pisatelje k pravljicam, je fantastičnost oz. čudežnost. Navzoča so tudi ista osnovna etična in moralna sporočila: tudi sodobne pravljice otrokom sporočajo, da se dobrota nagraduje, hudobija pa kaznuje. Tiso, kar je novo, pa je večja svoboda pri oblikovanju. Ni več tipiziranih začetkov in koncev, pa tudi konec ni zmeraj srečen. Liki niso več tipi, temveč imajo osebna imena in individualno opisane značilnosti. Glavni literarni lik je pogosto otrok, predmet ali žival. Časovni in prostorski okviri dogajanja se spreminjajo in posodablajo. V modernih pravljicah se junaki vozijo z avtomobili, potujejo z letali, uporabljajo telefone in računalnike.

Iz tega kratkega pregleda ustvarjanja sodobne hrvaške pravljice je razvidno, da je pravljica zelo popularna in priljubljena zvrst tudi pri sodobnih avtorjih. Med dvajsetimi omenjenimi knjigami je večina izšla v zadnjih petih letih; vse so bodisi uspešno posnemale tipične zglede pravljličnega izražanja ali pa se jim postavljale po robu. Zato lahko sklepamo, da v sodobni hrvaški književnosti vzporedno obstajajo klasično in moderno pravljlično izražanje ter številne variante njihovega prepletanja. V pravljlični zvrsti tudi dandanes nastajajo literarno pomembna književna dela.

Prevod F. Vogelnik

Literatura

- Bajke: *antologija*. (Priredila i odabrala Dubravka Težak.) Divič, Zagreb, 1998.
- Bettelheim, Bruno: *Smisao i značenje bajki*. Poduzetništvo Jakić, Cres, 2000.
- Crnković, Milan: *Dječja književnost*. Školska knjiga, Zagreb, 1990.
- Hrvatske bajke i basne*. (Priredio Ivica Matičević.) Alfa, Zagreb, 1997.
- Pintarić, Ana: *Bajke: pregled i interpretacije*. Matica hrvatska, Osijek, 1999.
- Primjeri iz dječje književnosti*. (Priredili Zvonimir Diklić, Dubravka Težak, Ivo Zalar.) Divič, Zagreb, 1996.
- Solar, Milivoj: *Teorija književnosti*. Školska knjiga, Zagreb, 1996.
- Dubravka Težak in Stjepko Težak: *Interpretacija bajke*. Divič, Zagreb, 1997.
- Zlatni danci 3: bajke od davnina pa do naših dana*. (Zbornik radova s međunarodnoga znanstvenog skupa.) Sveučilište J. J. Strossmayera, Matica hrvatska, Osijek, 2001.